

Б. П. Яценко, В. А. Черномаз, І. К. Чирко, Н. С. Ісаєва, А. І. Муха, С. В. Шип

Китай, Китайська Народна Республіка

КИТАЙ, Китайська Народна Республіка (Чжунго, Чжунхуа Женьмінь Гунхего) – держава у Східній і Центральній Азії. На Пн. Сх. межує з Пн. Кореєю та Росією, на Пн. – з Монголією, на Пн. Зх. – з Росією, Казахстаном і Киргизстаном, на Зх. – з Таджикистаном й Афганістаном, а також із Пакистаном (по т. зв. лінії контролю в Кашмірі), на Пд. Зх. і Пд. – з Індією, Непалом і Бутаном, на Пд. Сх. – з М'янмою, Лаосом і В'єтнамом. На Сх. і Пд. Сх. омивається Жовтим, Сх.-Китай. і Пд.-Китай. морями Тихого океану. Біля узбережжя – безліч о-вів (найбільші – Тайвань і Хайнань). Площа 9597 тис. км² (3-є м. у світі після Росії та Канади). Насел. 1,35 млрд осіб (без о-ва Тайвань, 2010; 1-е м. у світі; понад 1/5 жит. Землі): переважно китайці (93 %), проживають також понад 50 народностей і малих етніч. груп (чжуани, уйгури, монголи, тибетці, маньчжури, хуей, корейці та ін.). До серед. 20 ст. для К. був характерний високий рівень народжуваності (35–40 осіб на 1000 жит.). Однак через високу смертність (25–30 осіб на 1000 жит.) кількість насел. зростала поступово. Від 1950–70-х рр. із покращенням мед. обслуговування, зростанням рівня сан. культури тощо значно скоротилася смертність насел. і, відповідно, збільшилися темпи його приросту (1953 – 594,4 млн, 1982 – 1,01 млрд осіб). У К. почали послідовно проводити демогр. політику, спрямов. на зниження народжуваності (держ. підтримка сімей з однією дитиною; відсутність пільг та накладання значних штрафів для сімей з 2-ма та більше дітьми). Так, рівень народжуваності з 23,3 осіб на 1000 жит. 1987 скоротився до 12,1 у 2009. Відповідно природ. приріст насел. у цих роках становив 16,6 і 5,0 (при рівні фертильності 1,75 дитини на 1 жінку). Від 2007 у зв'язку зі старінням насел. у більшості р-нів К. за певних умов (якщо мати і батько були єдиними дітьми, або якщо перша дитина – дівчинка, оскільки батьками в старості опікувався саме син) дозволено мати 2-х дітей. Міське насел. 2010 становило 47 %. Віросповідання: конфуціанство, буддизм, даосизм. У Тибеті поширена особлива форма буддизму – тибет. буддизм, або ламаїзм. Перші писемні згадки про християнство у К. датовані 6–7 ст., хоча християн. проповіді були відомі ще від 1 ст. Католическі місіонери з'явилися в К. у 13 ст., православні – у 17 ст. У серед. 20 ст. утвор. Китай. Автономну Православну Церкву. Протестантизм набув поширення у 19 ст. Іслам (з'явився у 7–8 ст.) став релігією низки народів (хуей, уйгури). Визнано суспільно небезпечною і заборонено владою секту

Фалуньгун (на поч. 21 ст. за неофіц. даними – до 100 млн прихильників). Держ. політика К. відносно релігії зазнавала постій. змін: 1949–66 релігія була відокремлена від держави; під час «культур. революції» 1966–76 усі види реліг. діяльності були заборонені; у 1980-х рр. відновлено офіційно визнані реліг. організації. Відповідно до Конституції, реліг. організації К. не можуть бути підконтрольні зарубіж. реліг. центрам. Держ. мова – китайська. Столиця – Пекін (12,5 млн осіб, 2010). Найбільші міста (з передмістями; 2010, млн осіб): Шанхай (17,8), Чунцін (9,7), Гуанчжоу (Кантон; 8,5), Ухань (8,3), Тяньцзінь (7,5), Сянган (Гонконг; 7,1), Шеньчжень (7,0), Шеньян (Мукден; 6,6), Сіань (5,1), Ханчжоу, Харбін (по 4,9), Шаньтоу (4,7), Ченду (4,6), Нанкін (4,3). Адм. поділ: 22 провінції (без Тайваню), 5 автоном. р-нів, 4 міста центр. підпорядкування (Пекін, Шанхай, Тяньцзінь, Чунцін), а також спец. адм. р-ни Сянган (Гонконг) та Аоминь (Макао). Грош. одиниця – юань. Держ. устрій – республіка. Вищий орган держ. влади – Всекитай. збори нар. представників (ВЗНП), які обирають Постій. комітет. Виконав. орган держ. влади і вищий держ. адм. орган – Держ. Рада. Глава держави – Сі Цзіньпін (також ген. секр. КП К.). Система органів влади функціонує під керівництвом КП К. Серед ін. партій – Рев. комітет Гоміндану К., Демократ. ліга К., Асоц. демократ. нац. будівництва К., Робітн.-селян. демократ. партія К., Асоц. сприяння розвитку демократії в К. Провідні політ. партії на Тайвані: Гоміндан, Демократ. прогресивна партія, Нова китай. партія. Член ООН, МВФ, СОТ.

Природа Китаю

Природа К. багата і різноманітна. Сх. частина країни зайнята переважно Великою Китай. рівниною, до якої на Зх. прилягають Лесове плато та Сичуан. западина, а на Пд. – г. Наньлін та Юннань-Гуйчжоус. нагір'я. На Пн. Сх. – хребти Великий та Малий Хінгани, нагір'я Ляосі, Маньчжуро-Корей. гори. У зх. частині – пустелі Гобі й Такла-Макан, оточені з Пн. Зх. г. Алтай, Тянь-Шань, Памір, з Пд. – г. Куньлунь, Тибет. нагір'ям і хребтами Гімалаїв. У К. (на кордоні з Непалом) знаходиться найвища вершина світу – г. Джомолунгма (вис. 8848 м). Клімат сх. частини країни переважно мусонний. Середня температура січня від +18 °С на Пд. до –24 °С на Пн. Сх., липня – відповідно +28 °С і +20 °С. На Зх. – континентал. і різкоконтинентал. клімат пустель, на Тибет. нагір'ї – суворих гір. пустель з т-рами взимку до –24 °С. Нараховується понад 50 тис. річок та понад 2800 озер. Найбільші річки на Сх. і Пд. – Янцзи, Хуанхе, Сіцзян, на Пн. Сх. – Сунгарі, на Зх. – Тарім. Серед найбільших озер – Дунтінху, Кукунор, Лобнор, Нам-Цо. Пл. с.-г. угідь (2007) понад 500 млн га, з них орних земель – 153 млн га (переважно у сх. частині). Ліси займають 1/6 тер. країни. Флора К. різноманітна. Нараховується понад 32 тис. видів рослин (одне з перших місць у світі), зокрема понад 7 тис. – деревних та чагарник. порід. У К. зростає понад 190 релікт. видів, зокрема ендеміки метасеквоя китайська, гінкго дволопатева, китайське тюльпанове дерево, китайська аргірофілла, тайванська флузіана, фуцзянський кипарис, давидія, тайванія та ін. За характером рослинності у К. виділяють 2 частини: аридну зх. і вологу сх. У зх. частині переважають пустелі, напівпустелі та степи; у сх. – ліси, луки, степи. Фауна представлена

понад 500 видами ссавців, понад 1200 – птахів, понад 400 – повзунів, бл. 350 – земноводних. У пустелях трапляються кінь Пржевальського, кулан, джейран, дикий двогорбий верблюд, тушканчики; у степах – дзерен, полівка Брандта, монгольська пискуха; у високогір. місцевості – дикий як, сніжний барс, ведмідь-пискухोїд, багато гризунів. К. займає 1-е м. у світі за запасами кам'яного вугілля (20 % світ. покладів), вольфраму (25 %), молібдену, олова, сурми, бариту; також значні запаси заліза, марганцю, алюмінію, міді, нікелю, цинку, свинцю, ртуті, золота, нафти, природ. газу.

Історія Китаю

К. – осередок однієї з найдавніших цивілізацій планети. Землероб. цивілізація виникла бл. 4 тис. до н. е. До серед. 1 тис. до н. е. склалася етнічна спільнота китайців (хань) і була винайдена ієрогліфічна писемність. Від часу створення централіз. імперії династії Цін (кін. 3 ст. до н. е.) і протягом правління династії Хань (206 до н. е. – 220) китайці асимілювали народи тангутів, з метою захисту пн. кордонів від степ. кочівників (сюнну, монголів та ін.) продовжили будівництво Великої Китай. стіни (довж. у декілька тис. км). Від династії Цін походить назва країни (у транскрипції ін. сх. мов – Хіна або Чайна; рос. топонім К. має ін. походження). У становленні держави велику роль відіграли ідеї стародав. філософів та їхніх послідовників – Конфуція (засн. конфуціанства) щодо побудови відносин суспільства і держави, Лао-цзи (засн. даосизму) – щодо відносин суспільства і природи. У 3–6 ст. Китай. імперія розпалася на низку самост. держав. Наприкінці 6 ст. країна об'єднана під владою династії Суй. У період правління династії Тан (618–907) китайці підкорили тюрк. племена сх. частини Центр. Азії, встановили контроль над Монголією, Маньчжурією та Кореєю, вперше досягли Тибету. Столиця країни Сіань була на той час найбільшим містом світу, розвивалися культура і мистецтво, поживався «шовковий шлях» із зх. країнами. В 13 ст. К. захопили монголи під проводом Чингісхана й започаткували монгол. династію китай. імператорів – Юань (1264–1368). Монголи обрали за столицю Хан-балік (сучасна назва – Пекін). Монголія, Маньчжурія і Корея увійшли до складу величез. країни від Байкалу і долини Амуру на Пн. до Гімалаїв і В'єтнаму на Пд. Після падіння Монгол. імперії у К. правила династія Мін (1368–1644). Згодом у К. встановлено правління маньчжур. династії Цін (до 1911). Протягом 19 ст. відбулося ослаблення К. через застій у розвитку господарства в умовах феодал. гноблення Цінської верхівки. Імперіаліст. держави Росія, Японія, Велика Британія, Франція, Німеччина боролися за сфери впливу на К., зокрема за допомогою системи нерівноправ. договорів. Сінхай. революція (1911–13), велику роль у якій відіграв демократ. лідер Сунь Ятсен, перетворила К. із монархії в респ. Перебіг подій нац. революції (від 1925) пов'яз. із протистоянням 2-х потуж. політ. сил – Гоміндану (кер. Чан Кайші) та КП К. (кер. Мао Цзедун). 1931 Японія захопила пн.-сх. частину К. і згодом створила там маріонетк. державу Маньчжоу-Го, а протягом 1937–44 захопила значну тер. рівнин. К. Після поразки Японії у 2-й світ. війні в К. відбулася громадян. війна, внаслідок якої до влади прийшли комуністи. Послідовники Гоміндану відійшли на о-в Тайвань і зберегли за собою

правонаступництво Китай. Респ. 1949 континентал. частину К. проголошено Китай. Нар. Респ. 1950 китай. війська увійшли в Тибет. 1997 Сянган (Гонконг), а 1999 Аоминь (Макао) увійшли до складу К. Від часу проголошення Китай. Нар. Респ. країна пройшла складний шлях соц. й екон. розвитку, який призвів до утворення сучас. моделі економіки К., де поєднано елементи соціаліст. і ринк. господарства. Під час відбудови і першої п'ятирічки (1949–57) проведено земел. реформу, що ліквідувала пережитки феодалізму на селі, й розпочато індустріалізацію. Від 1958 надмірно форсов. розвиток промисловості, створення нар. комун (т. зв. великий стрибок) суттєво погіршили стан економіки країни, який у с. госп-ві вдалося нормалізувати лише за декілька років. 1966–76 у К. тривала «культурна революція», спровоков. ліворадикал. політ. силами. Внаслідок мас. репресій паралізовано діяльність госп. органів, знову відбувся спад економіки країни, яку вдалося стабілізувати лише у 1970-і рр. 1978 проголошено курс на екон. реформи: надано землю в оренду селянам, впроваджено систему сімей. підряду, розширено самостійність пром. підприємств. 1992 взято курс на перехід до «соціалістичної ринкової економіки» та інтеграцію у світ. ринок. 2002 метою розвитку країни визнано побудову «суспільства середнього достатку», яке ще давньокитай. мислителі вважали моделлю ідеал. суспільства, що поступається лише суспільству вільних і рівних.

Економіка Китаю

Для країни характерні значні темпи зростання ВВП, зокрема 2010 він становив 5740 млрд дол. США, у розрахунку на особу – 4354 дол. США (на пром-сть і будівництво припадало 47 %, сферу послуг – 43 %, с. госп-во – 10 %). К. – один з лідерів із залучення іноз. капіталу. Провідні міжнар. корпорації відіграють важливу роль у розвитку автомобілебудування, виробництві побут. техніки й електроніки, сучас. засобів зв'язку. Серед найбільших вугледобув. компаній – держ. корпорація «China Shenhua Energy» (2-е м. у світі), компанія «China Coal Energy» (3-є м. у світі), нафто- і газодобув. – держ. корпорації «China National Petroleum Corp.», «China National Offshore Oil Corp.», компанії «PetroChina», «China Petroleum and Chemical Corp.». Оцінювання сучас. рівня розвитку К. досить неоднозначне. Країна має великі можливості в енергетиці і промисловості – займає передові позиції у світі за видобутком енергоносіїв, виробництвом сталі, цементу, електроенергії, автомобілів, тканин та хім. волокон. Зокрема, 2008 у К. вироблено понад 500 млн т сталі, 135 млн т цементу, 23 млн т хім. волокон, 9,3 млн автомобілів (2009 – 13,8 млн). Розвинуті космічна й атомна промисловості, нафтохімія та електроніка. З ін. боку, виробництво пром. і с.-г. продукції на душу насел. все ще порівняно невелике. Структура енергобалансу країни зберігає «вугіл.» характер. Збудов. низку ГЕС (одні з найбільших у світі), АЕС (встановлено 11 реакторів цивіл. призначення). К. також виготовляє ядерні матеріали воен. призначення. Видобуток урану, виробництво ядер. палива, а також будівництво й експлуатацію АЕС здійснюють 2 держ. корпорації – «China National Nuclear Corp.» і «China Nuclear Engineering & Construction (Group) Corp.». Маш.-буд. заводи виробляють практично всі види машин та

устаткування. У с. госп-ві переважає рослинництво (70 %). К. дає 1/3 світ. збору рису. Також країна займає передові позиції з вирощування кукурудзи, пшениці, овочів (капуста, огірки, морква, цибуля, гриби, картопля), батату (4/5 світ. збору), чаю (1/4 світ. збору) та ін. 3-поміж тех. культур осн. є бавовна (1/3 світ. збору). На Сх. К. розвинуті свинарство (понад 2/5 світ. поголів'я) і птахівництво (1/4 світ. поголів'я). На Зх., подекуди на Пн. Сх. К. розводять овець, коней, верблюдів, а у високогір. р-нах – яків. У банк.-фінанс. секторі провідні позиції займає держава. Центр. банк – Нар. банк К. (1-е м. у світі за запасами золотовалют. резервів центр. банку). Понад 50 % банк. активів К. припадає на «велику четвірку» спеціаліз. галуз. банків, з яких 3 – акціонерні. Шанхай. фонд. біржа (створ. 1990) за рівнем капіталізації представлених на ній компаній наближається до Лондонської і Токійської. Частка К. у міжнар. торгівлі активно зростає. Експортує продукцію машинобудування (50 % експорту; зросла кількість автомобілів та електроніки), одяг і текстиль (25 % експорту), чорні та кольор. метали, вугілля, чай, різноманітну продукцію легкої промисловості (зокрема іграшки). Імпортує продукцію машинобудування (50 % імпорту), мінерал. добрива, нафту і нафтопродукти. 20 % зовн. торг. обороту К. припадає на США, 10 % – на Японію, 20 % – на сусідні далекосх. країни. Зовн.-політ. діяльність китай. керівництва на сучас. етапі спрямов. на забезпечення мирних і стабіл. умов для реалізації масштаб. програм модернізації країни та перетворення К. на державу глобал. значення. У Пекіні вважають, що завдяки геостратег. розташуванню, військ. й екон. потенціалу, а також зростаючому впливу на розвиток подій в Азіат.-Тихоокеан. регіоні К. має посісти відповідне місце серед країн цього регіону. У К. значними темпами розвивається ринок туристич. послуг: кількість туристів перевищила 25 млн осіб на рік (2006 – 22,2 млн осіб, 4-е м. у світі після Франції, Іспанії, США); найвідвідуваніші місця Сянган (Гонконг) і Гуанчжоу, Шанхай і сусідні провінції, Пекін, а також Сіань, Ціндао, Далянь і о-в Хайнань. Транспорт не задовольняє сповна потреб господарства. Половину обсягу робіт виконують залізниці, важливе значення має водний, особливо мор. транспорт, у перевезеннях пасажирів – автомоб. Міжнар. аеропорти: Пекін, Сянган (Гонконг), Гуанчжоу, Шанхай, Шеньчжень; мор. порти: Шанхай, Ланьюньган, Ціндао, Далянь, Цінхуандао, Тяньцзінь, Сянган (Гонконг), Гуанчжоу та Шеньчжень. Континентал. зовн. комунікації обмежені: залізниці на Монголію, Росію та Казахстан і Каракорумське шосе на п-ів Індостан через найвищі у світі перевали. Тех. досягнення – Цінхай.-Тибет. залізниця (найвисокогірніша у світі).

Культура Китаю

Традиційно К. славився бойовими мистецтвами: боротьба сяньпу (згодом на її основі виникла япон. боротьба сумо), мейхуацюань («бойове мистецтво квітки сливи»; квітка сливи – символ К. і шаолін. бойових мистецтв), тайцзицюань, танланцюань, байхецюань. У 20 ст. набуло розвитку бойове мистецтво ушу, зокрема 1991 у Пекіні вперше проведено Чемпіонат світу з цього виду. Від 1959 проводяться Всекитай. спартакіади (до програми входять змагання із 42-х видів спорту). 2008 у Пекіні проведено Олімп. та Параолімп. ігри.

Серед найвідоміших китай. спортсменів – Лі Нін (гімнастика; володар 3-х золотих та 2-х сріб. медалей на Олімпійських іграх у Лос-Анджелесі, 1984), Лінь Лі (комплексне плавання; володарка золотої та 2-х сріб. медалей на Олімпійських іграх у Барселоні, 1992), Ван Цзюнься (біг; володарка золотої та сріб. медалей на Олімпійських іграх в Атланті, 1996), світ. рекордсмен Лю Сян (біг з бар'єрами; володар золотої медалі на Олімпійських іграх в Афінах, 2004), Тянь Лян (стрибки у воду; володар 2-х золотих, сріб. та бронз. медалей на Олімпійських іграх у Сіднеї (2000) та Афінах (2004)). Серед команд. видів спорту особливою популярністю користуються волейбол (жін. команда була переможцем (1984, 2004), а також сріб. (1996) і бронз. (Сеул, 1988, 2008) призером Олімпійських ігор), баскетбол (жін. команда стала срібний призером Олімпійських ігор 1992), футбол (жін. збірна стала фіналістом Олімпійських ігор 1996). При підготовці китай. спортсменів особливу увагу приділяють таким видам спорту, як дзюдо, тхеквондо, боротьба греко-римська і вільна, фехтування, плавання, [легка атлетика](#), теніс, бокс. З неолімп. видів спорту в К. особливою популярністю користуються автоперегони і шахи. Система освіти у К. перебуває під опікою держави: заг. освіта – дошкіль., базова, неповна середня, повна середня; профес. – початк., середня спец. і вища. У К. – понад 2 тис. ВНЗів. Серед них найбільші – Пекін. університет (1898), Університет Цінхуа (1911), Центр. академія мистецтв (1918), Китай. нар. університет (1950), Центр. університет національностей (1951; усі – Пекін), Сянган. (Гонкон.) університет (1887, від 1911 – сучас. статус), Чжецзян. університет (1897, від 1998 – сучас. статус, м. Ханчжоу), Шаньдун. університет (1901, м. Цзінань), Нанкін. університет (1902), Сичуан. університет (1905), Університет Тунцзи (1907, від 1927 – сучасна назва, Шанхай). У К. – Нац. бібліотека (Пекін; засн. 1800 як палацова, від 1987 – сучасна назва і статус; 18 млн екземплярів, 5-е м. у світі за обсягом фондів; 1999 на її базі створ. Нац. електронну бібліотеку). Серед понад 2300 музеїв – палац ансамбль «Гугун» (1420, від 1914 – музей, частина колекції – у м. Тайбей на Тайвані), центр мистецтв «Китай у століттях» з Музеєм світ. мистецтва (2000), Нац. (створ. 2003 унаслідок злиття Істор. музею та Музею революції; усі – Пекін), Шанхай. (1952, нова будівля – 1996), теракотових воїнів із гробниці імператора Цінь Шіхуанді (м. Сіань). У К. – АН К., Академія інж. наук, Академія сусп. наук (усі – Пекін). Філософія в К. виникла у серед. 1 тис. до н. е. Окремі філос. ідеї і терміни присутні у китай. стародав. писем. пам'ятках. Засн. філос. теорії вважають Конфуція (6–5 ст. до н. е.). Конфуціанство, даосизм і буддизм склали сан цзяо («три релігії»). Література китай. мовою – одна із найдавніших літ-р світу. Перші писемні тексти китай. мовою – написи на кістках для ворожіння (14–11 ст. до н. е.), згодом – бронз. епіграфіка (10–8 ст. до н. е.). Серед ранніх писем. пам'яток – конфуціан. і даоські канонічні твори епохи Чжоу. У цей період з'явилися спец. терміни «вень» (писемність) і «ши» (поезія, вірш). Перша в історії К. літ.-поет. пам'ятка – антологія «Книга пісень» (11–7 ст. до н. е.; зібрано 305 різножанр. творів). У 4 ст. до н. е. виник поет. жанр чу ци. В антології «Чуські строфи» (2 ст. до н. е.) представлена творчість Цюй Юаня (вважається першим китай. поетом) та його учнів. Значного розвитку китай. література набула у період формування в К. імпер. форми правління. Осн. місце посіли оди фу (чергування віршов. і

прозаїч. фрагментів). У 3–6 ст. провідну роль у китай. поезії почали відігравати ліричні жанри – ши і юефу. Серед письменників того періоду – Цао Чжи, Цзі Кан, Тао Юаньмін, Се Ліньюн, Бао Чжао, Лу Цзі. В епоху імперії Тан творили Мен Хаожань, Ван Вей, Лі Бо, Ду Фу. З'явився новий поет. жанр ци (вірші на пісенні мелодії з нерегуляр. кількістю слів у рядку), а також прозаїч. жанр гувень (творчість Хань Юя, Лю Цзун'юаня). У період завоювання К. монголами набули розвитку драма і роман. Серед драм. творів – «Образа Доу Е, що схвилювала небеса і землю» Гуань Ханьціна, «Осінь у ханському палаці» Ма Чжиюаня, «Західний флігель» Ван Шифу. З'явилися романи-епопеї «Трицарство» Ло Гуаньчжуна, «Річкові заплави» Ши Найаня, фантаст. роман «Подорож на Захід» У Чененя. З драм. творів найбільшого розповсюдження набули «Півонієва альтанка» Тан Сяньцзу та «Лютня» Гао Цзечена (Гао Міна). У 16–18 ст. розвивалися прозаїчні жанри (Пу Сунлін, Фен Менлун, Юань Мей). На поч. 20 ст. письменники почали звертатися до нар. творчості, мовою літ-ри вважали розмовну, а критерієм художності – правдивість зображуваного (Лян Цічао, Ху Ши). Збільшилася кількість перекладів іноз. літ-ри. Перші зразки нової літ-ри – оповідання «Щоденник божевільного» Лу Сіня, комедійна п'єса «Головна справа життя» Ху Ші. Внаслідок руху «Четвертого травня» (1919) з'явилося бл. 400 газет і журналів розмов. мовою. 1921 у Пекіні створ. Товариство вивчення літ-ри, у Токіо – товариство «Творчість (Го Можо, Юй Дафу). 1927–37 провідне положення займала література марксист. спрямування (Мао Дунь, Дін Лін, Чжан Тяньї). У цей період створ. романи Ба Цзіня, Лао Ше, епічні поеми Цзан Кецзя, Ай Ціна, п'єси Цао Юя. У літературі 1937–45 набули розвитку жанри докум. прози, політ. сатири, з'явилися декламац. вірші. Традиції нар. і нової літ-ри поєднані у творчості Чжао Шулі. У 1950-і рр. для китай. літ-ри характерні прославлення рев. минулого КП К., соціаліст. перетворень. Під час «культурної революції» 1966–76 літератори зазнали репресій. Після смерті Мао Цзедуна (1976) з'явилися умови для відродження літ. життя. 2000 лауреатом Нобелів. премії з літ-ри став драматург і прозаїк Гао Сінцзянь. Перші археол. знахідки (вироби з кераміки і нефриту) у бас. р. Хуанхе і Янцзи датовані 10 тис. до н. е. У 3 тис. до н. е. керам. вироби (посуд, маски, статуетки тощо) виготовляли на гончар. крузі. З нефриту створювали сокири, ножі, підвіски, намиста, диски, браслети, шпильки, зоо- й антропоморфну пластику. Знайдено вироби з кістки та мушлі, а також перші артефакти з лаковим розписом. На виробих із кераміки та нефриту – тотемні зображення. В епоху бронзи (2 тис. до н. е.) на тер. сучас. К. існували городища (найбільший комплекс – «Руїни Інь» поблизу м. Аньян). З бронзи виготовляли посуд для приготування їжі, для підношення жертв. їжі, для води та вина; характерні візерунки у вигляді грому, геом. фігур. Елементами декору були зоо- або антропоморфна маска, дракон, анімаліст. зображення; тотемні образи еволюціонували в астрологічні символи. Згодом з'явилася полив'яна кераміка і «біла кераміка» кам'яної маси. В епоху Чжоу каліграфія стала самостій. видом мистецтва (написи на виробих із бронзи та каменю). Розвивався живопис монументальний і на шовкових сув'ях. Зводили переважно дерев'яні 2-поверх. будівлі та багатоповерх. башти. Бл. 9–8 ст. до н. е. виготовляли черепицю, а згодом і цеглу. В епоху Хань з'явився

папір, розробляли швидкісні техніки письма. Засн. автор. каліграфії та її першими теоретиками були Ду Ду, Цай Юн, Чжан Чжи, Чжун Ю. Збереглося 11 імператор. усипальниць та поховання Хо Цюйбіна в околицях м. Сіань. Стіни поховал. камер прикрашали поліхром. кам'яними та керам. рельєфами; переважали зображення людей, свій. тварин, будинків, «грошових дерев», виконані з кераміки, дерева, бронзи, нефриту; підходи до поховань прикрашала велика монум. скульптура «вартових могил». Арх-ра К. розвивалася відповідно до норм фен-шую. Будівлі зводили за каркасно-стовп. методом. В епоху Хань набуло розвитку виготовлення бронз. дзеркал, виробів з нефриту і лаку; виробництво шовку. У 3–6 ст. з'явився живопис на горизонтал. сувоях (шовкових чи паперових). Серед художників того періоду особливу популярність здобув Гу Кайчжи. Із розповсюдженням буддизму з'явилася низка ансамблів китай.-буддист. мистецтва, зокрема печер. монастир Могао, скельні храми Бінлінси (5–10 ст.), Майцзішань (4–17 ст.; обидва – провінція Ганьсу), Юньган (5–12 ст., провінція Шаньсі), Лунмін (5–9 ст., провінція Хенань), гір. буддист. монастир Сюанькунси (5–17 ст., провінція Шаньсі). Для епохи Тан характерна поява вертикал. формату живопис. сувоїв. Шедевром монум. живопису став розпис захоронення принцеси Юнтай (706, побл. м. Сіань). Серед відомих танських живописців – Ван Вей. Створ. низку колосів, найбільший з яких – Лешанський Великий Будда (70 м, 8 ст., на г. Ліньюаньшань, провінція Сичуань). Збереглися буддист. дерев'яні храми у монастирях Наньчаньси (782) і Фогуанси (857; обидва – провінція Шаньсі). В епоху Тан з надзвич. розмахом зводили імператор. поховал. комплекси (напр., ансамбль із 18-ти усипальниць 7–8 ст. побл. м. Сіань). Цей період характеризується появою фарфору, а також нових типів тканин – атласу, оксамиту, парчі. В епоху Сун найбільша пам'ятка бронз. храмової скульптури – Гуаньїн (22 м, 10 ст., монастир Лунсінси, провінція Хубей). Відома також статуя Лао-цзи на г. Циньюаньшань (12 ст., провінція Фуцзянь). В епоху Мін найбільший мемор. комплекс – поховання 13-ти імператорів побл. Пекіна (15–17 ст., з «Дорогою духів»). Серед архіт. пам'яток – храм Неба у Пекіні (1530, реконструйов. 1749). У період династії Цін відомі представники придвор. живопису – Ван Шимін, Ван Цзянь, Ван Хуей, Ван Юаньци, У Лі, Юнь Шоупін. Серед ін. живописців (т. зв. індивідуалістів) здобули визнання Чжу Да, Ши Тао, Чжао Чжицянь, Жень Бонянь, Жень Сюн. У сучас. К. – різноманіття живопис. шкіл і стилів. У 2-й пол. 19 ст. споруджено комплекс театр. будівель Дехеюань (1892) і перебудовано ансамбль імператор. парку Іхеюань (1888; обидва – Пекін). На межі 19–20 ст. зведено будівлі у європ. стилі: собори Бейтан (Пекін, 1887–89), Богоматері Розарія в Гаосюні (Тайвань, 1860), Св. Трійці (1866), Шанхай. клуб (1864; обидва – Шанхай). Після повалення імператор. влади 1912 розпочато активну забудову міст. Зведено будівлі Рос.-Азіат. банку (1901, арх. Х. Беккер), Шанхай.-Гонкон. банку (1923), готелю «Парк-Отель» (1931–34, вис. 86 м). Із утворенням 1949 Китай. Нар. Респ. розпочато формування нового нац. стилю. У 1980–2000-і рр. зведено будівлі у стилі постмодернізму (Шанхай. музей, 1992–96) і неомодернізму (комплекс «Комуна Великої Китайської стіни», 2002, побл. Пекіна). У Сянгані (Гонконзі) через нестачу територій активно розвивається висотна забудова (на межі 20–21 ст. нараховувалося бл. 7

тис. хмарочосів). Найдавніші пам'ятки муз. культури К. датовані 6–5 тис. до н. е. У процесі розвитку китай. муз. культура взаємодіяла з культурами Пд., Центр. і Зх. Азії. Найдавніший пласт китай. музики пов'яз. із нар. культами та шаманізмом. Музика і танець входили в систему «шести мистецтв». Започатковано ідеол., естет. і теор. основи китай. музики, пов'яз. з конфуціанством і даосизмом. Сформовано практику оркестр. виконавства (найдавнішу у світі); оркестри склалися з 3-х груп інструментів: ударні, духові, струнні. Серед муз. інструментів – дзвони чжун, літофони цін, барабани гу, цитри цін, окарина сюнь. У перші століття н. е. набула розвитку музика буддист. ритуалу. У 3 ст. була розповсюджена традиція сольного виконавства на ціні. У 5–6 ст. китай. музика зазнала впливу індій. та перс. муз. культур. У 8 ст. з'явився вокал. жанр цю. У серед. 19 – на поч. 20 ст. розпочато процес європеїзації китай. музики. 1919 створ. муз. відділ. у Пекін. університеті, 1927 в Шанхаї відкрито першу в країні консерваторію. Основоположниками сучас. музики К. вважають Не Ера (автор «Маршу добровольців», 1935; від 1949 – Держ. гімн К.) та Сянь Синхая (автор «Кантати про Хуанхе», 1939). Після утворення Китай. Нар. Респ. створ. низку держ. муз. і театр. колективів з традиц. китай. і європ. репертуаром. Вдале поєднання китай. і європ. традицій відображене у концерті для скрипки з оркестром «Лян Шаньбо і Чжу Інтай» Чень Гана і Хе Чжаньхао (1959). Негативно вплинула на муз. культуру К. «культурна революція» 1966–76 (заборона виконувати зарубіжну і китай. музику, окрім 7-ми «взірцевих» постановок, що відповідали ідеям Мао Цзедуна). Згодом розвинувся жанр популяр. пісні. Особливого розповсюдження набули великі муз.-театр. шоу на істор. й етногр. сюжети. Серед відомих диригентів – Чень Цзохуан, Тан Мухай, Чень Сеян, Лі Сіньцао, Юй Лун, співаків – Ху Сяопін, Ляо Юнчан, піаністів – Лан Ланг, Лі Юньді, музикознавців – Ван Гуанці, Ян Інью, Ін Фалу, Сюй Чанхуей (Тайвань). У Стародав. К. було сформовано 2 танц. жанри – вень у (цивіл. танці) і у у (військ. танці). У період Чжоу в ритуал. танцях розробляли канони рухів, що мали символічне значення. Згодом на характер ритуал. танців вплинуло конфуціанство. Період розквіту танцю, розроблення його естет. принципів припали на епоху Тан. Згодом танець став допоміж. елементом театру. У 2-й пол. 1950-х рр. на основі китай. і європ. традицій Дай Айлянь поставила балет «Голуб миру». 1954 організовано Пекін. хореогр. училище, 1960 – Шанхай. балетну школу. 1953 у Пекіні відкрито Центр. театр опери та балету. Після «культурної революції» 1966–76 розпочато відродження класич. балету. 1979 створ. найбільшу в К. Шанхай. балетну труп. У виставах поч. 21 ст. – синтез балет. і цирк. мистецтв. У китай. традиц. театрі поєднані музика, спів, танець, сценічна мова, рухи, засн. на техніці бойових мистецтв і цирк. жанрів. Найбільшого розквіту китай. драма зазнала у період Юань. У 13 ст. набув класич. форми жанр муз. драми цзацзюй, згодом на Пд. К. сформувався муз.-театр. жанр наньсі. В епоху Мін набув розповсюдження жанр куньцзюй (його розвиток призвів до появи наприкінці 18 – на поч. 19 ст. жанру цзінцзюй (т. зв. пекін. опера), у 18 ст. – іянський театр, наприкінці періоду Мін – шоасін. муз. драма. У К. також популярний ляльк. театр. Китай. лялькарі відомі у світі своєю майстерністю (кожна з ляльок керується понад 30-ма нитками, що є рідкістю за межами К.). Від кін. 19 – поч. 20 ст. у

К. набув розвитку драм. театр. Перший китай. фільм відзнято 1905 у Пекіні («Гора Дінцзюнь»). 1913 з'явився короткометраж. ігровий фільм «Шлюбні ускладнення» (реж. Чжан Шичуань, Чжен Чженцю), 1921 – перший повнометраж. ігровий фільм «Янь Жуйшен», 1931 – перший звук. фільм «Співачка Червона півонія» (реж. Чжан Шичуань). Центром кіноіндустрії став Шанхай. У 1950-х рр. відзнято фільми «Сива дівчина» (1950), «Лавка Ліня» (1959; обидва – реж. Шуй Хуа). Світ. славу здобули фільми «Місячне затемнення» (1999), «Туя одружується» (2007; обидва – реж. Ван Цюаньань), «Тигр, який підкрадається, дракон, який затаївся» (реж. Лі Ань), «Дияволи на порозі» (реж. Цзян Вень; обидва – 2000), «Нічний бенкет» (реж. Фен Сяоган), «Добра людина з Санься» («Натюрморт», реж. Цзя Чжанке; обидва – 2006). Цирк. мистецтво відоме в К. від 8–5 ст. до н. е. У китай. цирку відсутні клоунада, дресиров. тварини, круглий манеж (дія відбувається на сцені, переважають акробатика, гімнастика, еквілібристика, жонглювання, ілюзійне мистецтво).

К. визнав незалежність України 27 грудня 1991, дипломат. відносини між країнами встановлено 4 січня 1992. У березні 1993 відкрито Посольство України в К. За даними Держкомстату України, 1997 експорт України до К. складав майже 6 % (1,25 млрд дол. США) заг. укр. експорту. Проте 1998 товарообіг між країнами скоротився на 31,3 % і склав 860,1 млн дол. США.

Б. П. Яценко

Китайсько-українські зв'язки

Китайсько-українські зв'язки тривалий час мали опосередков. характер і відбувалися у рамках відносин Росії з К., які були започатк. у 1-й чв. 17 ст. Українці входили до складу рос. посольства, реліг. і торг. місій тощо. У 18 ст. Рос. духовну місію в К. очолювали українці – архімандрити І. Лежайський, А. Платковський, І. Трусов, Г. Линцевський, М. Цвіт, С. Грибовський, згодом В. Морачевич. Значний внесок у вивчення К. зробили укр. синолог і мандрівник Ю. Тимківський (автор розвідки «Путешествие в Китай через Монголию 1820 и 1821 гг.», С.-Петербург, 1824), укр. історик та археограф М. Бантиш-Каменський (укладач зб. док. «Дипломатическое собрание дел между Российским и Китайским государствами с 1619 по 1792 год», Казань, 1882) та ін. 1909–12 послом Росії в К. (Пекін) був українець І. Коростовець. 1819–32 у Пекіні працював укр. лікар Й. Войцехівський, який особливо відзначився у боротьбі з епідеміями холери та ін. хвороб; китайці встановили йому пам'ятник 1829 у Пекіні. Тайпін. повстанням у К. (1850–64) цікавився Т. Шевченко, про що свідчить запис у його щоденнику. Значні групи українців почали прибувати до пн.-сх. частини сучас. К. – Маньчжурії наприкінці 19 ст. Були задіяні переважно на буд-ві Китай.-Сх. залізниці (розпочате 1897), після закінчення якого 1903 залишилися працювати як залізничні службовці. Багато українців перебувало у Маньчжурії після закінчення військ. служби у дислоков. там рос. військ. частинах. Окрім залізниці, вони працювали також у рос.

держ. та комерц. установах та на підприємствах, займалися комерцією, будівництвом тощо. За даними І. Світа, до 1917 у Маньчжурії мешкало 20 тис. укр. родин (переважно у Харбіні, частково на окремих станціях Китай.-Сх. залізниці). Однак, за даними перепису укр. насел. Маньчжурії, який було проведено місц. укр. організаціями наприкінці 1917, тут мешкало 22 тис. українців. Після більшов. перевороту 1917 значна частина китайців, які перебували у Росії та Україні, підтримала більшовиків. У 1920-х рр. в Україні проживало бл. 1 тис. китайців; у Києві виходив часопис «Гуангун-Бао». У 1920-х рр. до К. (зокрема Маньчжурії) прибула значна кількість українців із Зеленого Клину та Сибіру, згодом окремі втікачі з України та Кубані. У 1920–30-х рр. у Маньчжурії мешкало 30–45 тис. осіб укр. походження, зокрема у Харбіні – понад 15 тис. Незначні групи укр. емігрантів були представлені в Шанхаї (1905 мешкало декілька десятків українців, 1937 – вже декілька тисяч), Тяньцзіні, Ціндао, Ханькоу (нині Ухань).

Зародження укр. культур. та громад. життя в К. розпочалося на поч. 20 ст. Від 1898 у К. з великим успіхом відбулися гастролі укр. трупи К. Мирославського. Після розпаду трупи 1906 окремі її артисти – П. Українцев, І. Морозенко, М. Каганець, К. Слоновська організували аматор. театр. гуртки, які продовжили укр. театр. діяльність у Маньчжурії. Першою укр. організацією у К. стала Укр. громада (засн. 1905 у Шанхаї), яка також зібрала частину коштів на видання Євангелія українською мовою та укр. газети у С.-Петербурзі. Тоді ж у Харбіні створ. укр. аматор. театр. гурток під керівництвом П. Українцева (1910 на його основі С. Кукуруза організував муз.-драм. гурток «Бандура»). 1907–08 засн. Укр. клуб (голова М. Панчоха), який став першою укр. громад. організацією в Маньчжурії, що відіграла значну роль у становленні та розвитку укр. громад. життя у К. З ініціативи клубу 24 лютого 1908 на ст. Бухеду проведено перше в Маньчжурії Шевченків. свято (зібрані кошти направлено у фонд будівництва пам'ятника Т. Шевченку в Києві), 1914 організовано урочисте святкування 100-річчя поета. Від 1909 у місц. рос. г. «Харбин» існувала постійна рубрика «Украинская жизнь». 1912 у Харбіні та на станціях залізниці гастролювала профес. укр. трупа під керівництвом К. Кармелюка-Каменського. 19 березня 1917 у Харбіні засн. Укр. раду (згодом з'явилися на багатьох станціях Китай.-Сх. залізниці), яку 16 липня того ж року замінила Маньчжур. укр. окружна рада, що стала центр. представниц. органом укр. насел. (об'єднала усі укр. організації, які існували на той час у Маньчжурії). Виходили ж. «Засів» (орган Маньчжур. укр. окруж. ради), «Вісті Українського клубу» (орган Укр. клубу; обидва – від 1917). У 1918–19 діяло консульство Укр. Держави на Далекому Сх. з резиденцією у Харбіні. Тоді ж зведено будинок Укр. клубу, при якому від 1921 за фінанс. підтримки відомого підприємця І. Шевченка почала діяти семикласна укр. гімназія (створ. на базі укр. початк. школи (1918) та школи 2-го ступеня (1919), у якій навч. бл. 200 учнів. Укр. гімназія стала одним із важливих центрів укр. культур. життя в Харбіні; при ній діяв Союз укр. молоді. Зусиллями Маньчжур. окруж. ради в Харбіні видано підручники для початк. школи – «Перша читанка» та «Рідні зерна», а також «Українську граматику» (усі підготовлені С.

Кукурузою) та «Коротку історію українського народу» А. Клюка. 1921 у Харбіні з ініціативи С. Кукурузи та В. Опадчого створ. Укр. Свято-Покров. братство, яке заснувало 1922 укр. православну парафію (перший парох – о. П. Гордзієвський), що діяла в будинку Укр. клубу. 26 листопада 1922 освячено тимчас. храм на честь Покрови Божої Матері, в якому від 1924 розпочато богослужіння українською мовою. У Харбіні діяли також міська Укр. рада та укр. кооператив «Згода». У Харбіні видано 2 числа (1920–21) укр. тижневика «Поступ», одне число місячника «Вимоги життя» (1921). Унаслідок поразки нац.-визв. боротьби в Україні та укр. нац. руху на Зеленому Клині на поч. 1920-х рр. укр. громад. життя в Маньчжурії зазнало занепаду. 1921 припинено діяльність Маньчжур. укр. окруж. ради. У цей час єдиним осередком укр. громад. життя в Харбіні залишався Укр. клуб. Занепаду укр. життя в Маньчжурії сприяла також Мукден. угода 1924, згідно з якою Китай.-Сх. залізниця переходила у спільне упр. СРСР та Китаю. Внаслідок цього багато українців, які працювали на залізниці, змушені були прийняти рад. громадянство. Під тиском рад. адміністрації китай. влада 1923 заборонила укр. громад. діяльність у смузі відчуження залізниці. Припинено діяльність більшості укр. організацій. У цей період у Харбіні нелегально діяли Союз укр. студентів (створ. 1924 при амер. Християн. союзі молодих людей), Укр. видавн. товариство, Укр. Галиц. комітет (створ. на поч. 1920-х рр. з ініціативи І. Паславського з метою допомогти землякам-галичанам, що опинилися в Маньчжурії), Об'єдн. укр. організацій Далекого Сх. Після встановлення на Зеленому Клині 1922 рад. влади до К. емігрував реж. К. Кармелюк-Каменський, який здійснював постановки окремих укр. вистав у Харбіні та Шанхаї. П. Лавровський виїхав 1924 до Тяньцзіня, де згодом був кер. хору і реж. місц. Укр. громади (1933–37). Ліквідація 1927 Укр. клубу в Харбіні, а також екон. труднощі стали причиною переїзду деяких актив. укр. діячів із Маньчжурії на Пд. К., де разом із учасниками укр. руху із Зеленого Клину та Сибіру засновували нові укр. осередки у Тяньцзіні, Ціндао, Шанхаї. У Харбіні 1926 з ініціативи І. Паславського, Р. Бариловича, Ф. Богдана, В. Кушнарєнка, Г. Тоцького, Д. Пономарєнка та М. Горленка-Козловського при амер. Християн. союзі молодих людей засн. товариство «Січ» (від 1928 – «Просвіта», від 1930 – філія львів. «Просвіти»). За безпосеред. участі товариства засн. видавництво «Зелений Клин», яке 1928 видало 2 брошури – «Що знати повинна кожна людина» й «Тарас Шевченко». Згодом товариство перебувало при місц. греко-катол. місії; від 1932 за підтримки І. Шевченка мало власне приміщення. При товаристві діяли укр. хор, драм. гурток (реж. М. Ласкавий), укр. неділ. школа та курси українознавства. Тривалий час «Просвіту» очолював І. Паславський (1928–33, 1935–37). У 1928–30 відновлено діяльність Союзу укр. молоді, який згодом нелегально видавав неперіод. орган «Молодий українець». У вересні–грудні 1925 в япон. друкарні з метою уникнення цензури з боку китай. влади видано 10 чисел тижневика «Українське життя» (ред. І. Паславський). За підтримки В. Павловського 1926 видано 2 числа укр. часопису «Далекий Схід». Від 26 січня 1929 до 22 серпня 1930 у Харбіні в російськомовному китай. щоденнику «Гун-бао» вміщено щотижневу укр. сторінку «Українське життя» (ред. І. Світ). Вихід сторінки викликав зацікавлення укр.

життям серед японців, передусім у представництві Пд.-Маньчжур. залізниці та сприяв інформуванню китаї. політ. кіл завдяки перекладу цієї газети китаї. мовою. 1930 у Харбіні збудовано Укр. Свято-Покров. церкву (нині єдиний діючий православ. храм в Харбіні, що перебуває під юрисдикцією Китаї. Православ. Церкви). Після створення 1932 у результаті зброй. япон. інтервенції маріонетк. держави Маньчжоу-Го укр. нац. життя тут знову поживалося. У цей час легалізовано діяльність «Просвіти» (у травні–липні 1932 розпочала видання двотижневика «Листи з Далекого Сходу»). Організовано Укр. політ. центр, Укр. нац. громад. комітет, Укр. громаду. Для надання допомоги потерпілим під час повені в Харбіні 1932 створ. Укр. комітет громад. уповноважених (відомий також як Укр. рада громад. уповноважених або Укр. громад. комітет). У листопаді того ж року Комітет розпочав видання тижневика «Українське слово» (вийшло лише 2 числа). При Комітеті започатковано курси українознавства, організовано укр. хор під керівництвом С. Кукурузи. Комітет розпочав реєстрацію укр. насел., яку провадив В. Опадчий. 1933 Ф. Даниленко заснував при Комітеті Реліг.-філос. спілку (згодом Гурток укр. орієнталістів), яка об'єднала українців, що цікавилися сходознавством, зокрема китаї., япон. та маньчжур. культурами та мовами. Ф. Даниленко також розпочав індолог. дослідж. в Харбіні. Від осені 1932 Укр. політ. центр розпочав видання г. «Маньджурський вістник» (почала регулярно виходити зі створенням на поч. 1933 Укр. видавн. спілки, 1937 заборонена япон. владою). 1934 розпочато регулярні укр. радіопосилання з Харбін. радіостанції на Маньчжурію та Зелений Клин (значну допомогу в їх організації надавав гол. диктор Харбін. радіостанції В. Горбатенко). За допомогою Ю. Літинського розроблено схему мовлення на Далекий Сх., також укр. передачі можна було почути навіть в УРСР. 1936 через несприятл. зовн. обставини укр. радіомовлення в Харбіні було припинено. Протягом 5-ти р. існування Укр. видавн. спілка видала низку книжок та брошур, зокрема І. Світа «Украинский Дальний Восток» (1934), «Український Національний Дім в Харбіні» (1936), а також 2 укр. табелі-календарі на 1934 і 1935, велику кольорову мапу Зеленого Клину (Зеленої України) (1937, підготовлена до друку І. Світом та С. Левитським). 1934 планувалося розпочати видання додатку до «Маньджурського вістника» – незалеж. місячника «Ватра», а також окремого альманаху, присвяч. справам Зеленої України; не вдалося через цензурні перешкоди. 1933–37 у рос. щоденнику «Харбинское время», який видавали японці, виходила з перервами укр. щотижнева сторінка (ред. Д. Барченко, згодом І. Шлендик). 1932 з ініціативи діячів укр. еміграції в Маньчжурії, передусім із середовища Укр. політ. центру, в Харбіні засн. клуб «Прометей» (голова І. Світ). 1935 усі укр. організації, що існували в Маньчжурії, були об'єднані в межах Укр. нац. колонії в Маньчжоу-Го. Укр. нац. колонія розпочала видання неперіод. ж. «Вісті Української національної колонії в Манджу-Го» (вийшло 2 числа восени 1936 і навесні 1937), ж. «Далекий Схід» (1938–39). У 1930-х рр. у Маньчжурії утворилося також нечисленне, але досить активне середовище ОУН, яке намагалося поширити ідеол. вплив на місц. укр. насел. Маньчжурії та Зеленого Клину в умовах очікуваного зброй. удару з СРСР. 1934 Провід ОУН вислав до Маньчжурії О. Хмельовського. У

жовтні 1935 до Харбіна прибув М. Митлюк, призначений представником ОУН на Далекому Сх., а в червні 1936 – чл. ОУН М. Затинайко. У 1920–40-х рр. існувала невелика укр. колонія у Ціндао. Переважно це були втікачі з Зеленого Клину після встановлення там 1922 рад. влади, а також українці з Харбіна. 1937 до Ціндао прибув В. Мигулін, який став головою місц. «Просвіти». Діяла укр. б-ка, виходила укр. г. «На Далекому Сході». У 1940-х рр. укр. організов. діяльність у Ціндао фактично припинилася. Значним осередком укр. життя у 1930–40-х рр. був Шанхай (мешкало до 4 тис. українців). Наприкінці 1932 створ. Шанхай. укр. громаду (голова К. Опадчий), яка діяла на тер. т. зв. International Settlement (отримала дозвіл від франц. консулату). До її складу входили політ. емігранти з Сибіру та Зеленого Клину, а також низка діячів із Харбіна. У липні 1934 у російськомовній г. «Копейка» розпочато видання щотижневої сторінки (присвяч. укр. справам). 1938 Шанхай. укр. громада нараховувала майже 250 осіб. 4 червня того ж року у місц. греко-католическій церкві відправлено панахиду за полковником Є. Коновальцем. У жовтні того ж року засн. Укр. культ.-осв. товариство ім. М. Лисенка (голова Г. Бутенко), яке 9 грудня влаштувало концерт, у якому взяв участь укр. хор під орудою П. Машина. Великий успіх мав укр. опер. співак В. Андріїв-Гай, який був запрошений до Шанхай. опери. 1939 Укр. громада організувала збір пожертв на підтримку уряду Карпат. України. Того ж року Шанхай. укр. громаду реорганізовано в Укр. еміграц. комітет, який отримав від япон. окупац. влади дозвіл представляти інтереси укр., тюрко-татар. та грузин. емігрантів у Шанхаї, провадити їх реєстрацію та видавати відповідні посвідчення. З поч. 2-ї світової війни укр. питання для Японії втратило будь-яке значення і япон. влада посилила тиск на укр. організації в К. з метою їх підпорядкування рос. емігрант. установам. У таких умовах лише укр. еміграція в Шанхаї змогла зберегти свою незалежність. Укр. життя в Харбіні у цей період занепадало. 1944 у Харбіні вийшов перший в історії «Українсько-ніппонський словник» А. Діброви, В. Одинця. Ці автори також працювали над граматику української мови та хрестоматією япон. мови (доля цих рукописів невідома). Окрім того, В. Одинець працював також над «Українсько-китайським словником», який фактично більш ніж наполовину був готовий (матеріали було втрачено). Під час 2-ї світової війни центр укр. еміграції в К. поступово перемістився до Шанхая. 1941 створ. Укр. нац. колонію (голова П. Бойко-Сокольський). У цей час в укр. громаді Шанхая відбувся розкол. Улітку 1942 створ. Укр. нац. комітет у Сх. Азії, що був незалежний від Укр. еміграц. комітету. Укр. нац. комітет видавав г. «Український голос на Далекому Сході» (1941–44) та «The Call of the Ukraine» (1941–42; обидві – ред. М. Мілько). Ред. «Українського голосу на Далекому Сході» мала свою програму з виразно нац. укр. характером (кер. М. Мілько) на нім. радіостанції в Шанхаї. У передачі інформували про укр. життя на окупов. німцями територіях без згадки про воєнні події та діяльність нім. окупац. адміністрації. Починаючи від 6 вересня 1942 такі передачі стали щотижневими, натомість нім. радіостанція припинила найважливіші щоденні укр. радіопересилання. У жовтні 1943 М. Мілько намагався отримати дозвіл на укр. радіопрограму на япон. радіостанції «Рей-корса» у Шанхаї. 1944 Укр. нац. комітет припинив існування. Єдиною укр. організацією у

Шанхаї залишався Укр. представниц. комітет, гол. завданням якого стала організація евакуації українців з К. перед приходом китай. комуніст. військ. Так, 1946 створ. Укр. допомоговий комітет у Шанхаї, згодом і у Тяньцзіні. Значну допомогу шанхай. українцям надавав Укр. благодій. комітет у Буенос-Айресі, який спромігся отримати від аргентин. уряду понад 200 віз для українців з К., які почали 1947 емігрувати до Аргентини. Багато українців у Маньчжурії заарештовано і вивезено до СРСР. У вересні 1948 Укр. представниц. комітет офіційно припинив існування і замість нього постав Укр. клуб (голова І. Світ), однак фактично ці організації співіснували, зокрема провели завершал. етап евакуації українців з К. на Філіппіни (виїхали з Шанхая 3-ма групами), звідки вони емігрували до Аргентини, Бразилії, Парагваю, Австралії, США та Канади. У лютому 1949 відбулося останнє засідання Укр. представниц. клубу та Укр. клубу. У Шанхаї, окрім раніше зазначених, виходили період. вид. «Шанхайська громада» (1937), «Вісник Української національної колонії» (1942, видано 1 номер). Китай.-укр. зв'язки значно пожвавилися після проголошення 1949 Китай. Нар. Респ. На навч. в Україну почали приїжджати студенти з К., проводився обмін наук., письменниц. та мист. делегаціями. Також Україна надавала К. й екон. підтримку, зокрема 1958 передала буд. устаткування майже 100 пром. підприємствам. У період різкого погіршення рад.-китай. відносин (кін. 1960-х – серед. 1980-х рр.) у К. перекладено й опубліковано працю І. Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?» (1972) та кн. П. Шелеста «Україно наша Радянська» (1974). У 1979 К. відвідали укр. вчені із зх. діаспори Б.-Р. Боцюрків, Б. Левицький та П.-Й. Потічний. Зі здобуттям Україною незалежності (1991) та встановленням укр.-китай. дипломат. відносин у К. помітно зросло зацікавлення до українознав. студій, які проводять, зокрема, в університетах Харбіна, Пекіна, Нанкіна, Шанхая та деяких академ. інститутах. Після перерви відновив діяльність Центр для вивчення України (засн. у 1960-х рр.) Ухан. університету. 1990 дир. цього Центру Хе Жунчан брав участь у 1-му Конгресі Міжнар. асоц. українців у Києві, а 1991 виступив із доп. на Міжнар. наук. симпозиумі «Леся Українка і світова культура» у Луцьку. Інститут лексикографії Гейлундзян. університету в Харбіні за підтримки Канад. інституту укр. студій Альберт. університету підготував і видав 1999 у Пекіні «Українсько-китайський словник». 1992 у Києві учасником Міжнар. наук.-практ. конф. з українознавства був китай. науковець Лі Мінбін. 1993 у Києві відбулася Міжнар. укр.-китай. наук. конф. «Україна–Китай: шляхи співробітництва». На поч. 1990-х рр., за даними Хе Жунчана, у К. мешкало 20 тис. осіб укр. походження.

В. А. Чорномаз

Китайсько-українські літературні зв'язки

Китайсько-українські літературні зв'язки започатковано на поч. 20 ст. 1912 у г. «Запал народу», що виходила у м. Шаосінь, китай. письменник Чжоу Цзожень опублікував статтю про життя і творчість Т. Шевченка, а також його вірш «Ой три шляхи широкії» у перекл.

давньокитай. мовою веньянь. Нові публікації творів Т. Шевченка та матеріалів, пов'яз. із укр. літ-рою, з'явилися у китай. ж. «Щомісячник прози» (1921, № 9–10), «Поетична творчість» (1940, № 1) та ін. вид. 1948 у китай. ж. «Радянська література» надрук. добірку віршів Лесі Українки (до 35-річчя від дня її смерті). 1956 у К. за участі укр. делегації відзначали 100-річчя від дня народж. І. Франка. Згодом опубл. драму «Украдене щастя» та зб. оповідань «Між добрими людьми», а також зб. творів І. Франка (т. 1–2, 1986–87). Укр. класична література представлена в К. також творами М. Коцюбинського (повість «Fata morgana», 1950; «Вибрані оповідання», 1958; «Вибрані твори», 1983) та Панаса Мирного (роман «Повія», 1985; 1988), новелами В. Стефаника та Марка Черемшини. 1961 у К. відзначали 100-річчя від дня смерті Т. Шевченка. Тоді ж шанхай. видавництво «Веньї» розпочало підготовку п'ятитом. зібрання його творів; було підготовлено перші 2 томи (поет. спадщина), які через «культурну революцію» не були опубл. 1983 шанхай. видавництво «Івень» випустило «Вибране» Т. Шевченка. 2008 за сприяння Посольства України у К. широко відзначалася 195-а річниця від дня народж. Т. Шевченка, у Пекіні на Алеї Слави було відкрито погруддя Кобзаря. Із укр. прози перекладали твори Ю. Яновського, П. Панча, А. Головка, О. Гончара, М. Стельмаха, П. Загребельного, Григора Тютюнника та ін., поезії – вірші П. Тичини, М. Рильського, М. Бажана. Серед перекладачів з укр. літ-ри – Ге Баоцюань, Чжан Тєсян, Мен Хай, Жень Жунжун, У Ланьхань, Лань Мань.

Перші докладні відомості про К. з'явилися в Україні понад 200 р. тому завдяки Гервасію Ланцевському, який протягом 11 р. очолював Рос. духовну місію в Пекіні. Від нього здобув відомості про життя китайців та сусп. устрій цієї держави Г. Сковорода. В. Єрошенко перебував у К. 1922–23, підтримував дружні стосунки із Лу Сінем, що відображено у новелі останнього «Качина кумедія». Тривалий час у Харбіні мешкав і працював перекладач і знавець китай. мови О. Божко (1938 переїхав до США).

Перші укр. переклади з китай. літ-ри з'явилися на поч. 20 ст.: зб. «Хинські оповідання» (1918), публікації казок тощо. Від кін. 1920-х рр. на сторінках укр. газет та журналів, зокрема у «ВАПЛІТЕ» і «Червоному шляху», опубл. твори Лу Сіня, Емі Сяо (Сяо Саня) та ін. Укр. мовою вийшли «Твори» Лу Сіня (1981), романи «Сонце над рікою Сангань» Дін Лін (1950), «Ураган» (1953) і «Незвичайна весна» (1962) Чжоу Лібо, «Перед світанком» (1956), «Іржа» (1985) і «Веселка» (1988) Мао Дуня, «Незламний мур» (1956), «Історія початку» (1988) Лю Ціна; повісті «Зміни в Ліцзячжуані» Чжао Шулі (1950), «Зоря перед нами» Лю Байюя (1953), «Повість про нових героїв» Юань Цзіна і Кун Цзюе, «В Люйлянських горах» Ма Фена і Сі Жуна (обидві – 1954), «Креслення № 407» Му Ліня і Хань Сіна (1957), «Я хочу вчитись» Гао Юйбао (1959), «Диверсія у гавані Фейюньган» Чжа Чжиміна і «Чорний коник» Юань Цзіна (обидві – 1961); повісті-казки «Лінь Великий і Лінь Маленький» (1960), «Таємниця чарівної карахоньки» (1961) Чжан Таньї; зб. «Вибране» Лу Сіня (1953; 1961), «Вибране» Го Можо (1954), «Китайські повісті та оповідання» (1955); зб. оповідань «Три бійці» Лю Байюя (1952), «Оповідання» Чжао Шулі (1953), «Оповідання» (1955) і «Серп місяця» (1974) Лао Ше; істор.

трагедія «Цюй Юань» Го Можо (1953), драма «Сива дівчина» Хе Цзінчжи і Дін Ні; п'єси «Вони зросли в боях» Ху Ке (обидві – 1954), «Випробування» Ся Яня (1957); кн. «Справжня історія А-К'ю» Лу Сіня (1958), «Розповіді про людей незвичайних» Ляо Чжая (1957), «Поезії» Ван Вея (1987); зб. китай. нар. казок «Дідусь – Кам'яна Голова» (1958; 1976), «Чарівний пензлик» (1958); зб. казок китай. письменників «Куди зникли фініки» (1958), зб. «Китайські прислів'я та приказки» (1984); зб. поезії доби Тан «Танське небо» (2002); хрестоматії китай. літ-ри: від найдавніших часів до 3 ст. (2008), 3–6 ст. (2010), 7–13 ст. (2013). Чимало творів китай. літ-ри вміщено в укр. періодиці. У ж. «Всесвіт» опубл. поезії Ду Фу і Лі Бо (1973, № 12), Ван Вея, анонімні твори китай. класики: поему «В ірій пави летять...» (1958, № 1), драму «Лянь Шаньбо і Чжу Інтай» (1959, № 3); китай. середньовічні повісті (1986, № 12), добірки нових оповідань Жоу Кеціня, Чжан Сяня і Чжан Канкан (1987, № 3), оповідань та гуморесок Ван Мена (1987, № 9), поезії сучас. авторів Ай Ціна, Цзоу Діфаня, Лін Ін, Чжан Чжиміня, Ґу Лю, Лю Шахе, Шу Тін, Лі Ґана, Яо Шаньбі, повість «Подружжя вірність» Ґу Хуа (усі – 1989, № 10), добірку саньвенів (есе) Чжу Цзиціна (1998, № 4), повісті та оповідання сучас. авторів Ван Аньї, Те Нін, Мо Яня, Чи Лі та ін. (2010, спецвип.). Серед укр. перекладачів творів китай. мовою – І. Чирко, Г. Турков, В. Підмогильний, Леонід Первомайський, З. Біленко, Є. Дроб'язко, О. Іваненко, Є. Кротевич, Б. Степанюк, Я. Лисевич, В. Гамянін, Є. Красикова, Н. Кірносорова, Я. Шекера, К. Мурашевич. Китай. тематика відображена у творах В. Василевської, О. Гончара, Ю. Збанацького, О. Кравець.

І. К. Чирко, Н. С. Ісаєва

Китайсько-українські музичні зв'язки

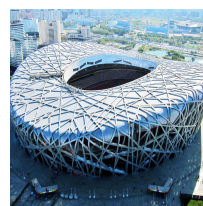
Зв'язки китай. музики з європ. встановлено лише від серед. 19 ст. На поч. 20 ст. у Харбіні діяв опер. театр (однією з перших його солісток 1905–06 стала О. Золотницька). Серед прибулих до К. українців був київ. кооператор Й. Сніжний, який певний час жив у Шанхаї, де організував ансамбль бандуристів; сліпий мандрівник, письменник, фольклорист та музикант-аматор В. Ярошенко, який викладав в університетах Шанхая і Пекіна. У 2-й пол. 1920-х рр. на сцені Харбін. опери виступали Л. Липковська, О. Спришевська, О. Мариніна, В. Войтенко, В. Любченко, О. Станіславова, по кілька концертів дали Л. Баланівська й А. Лабінський. Численну аудиторію, переважно рос. емігрантів, у Шанхаї час від часу збирав О. Вертинський. Гастролювали й інструменталісти: піаніст О. Браїловський, скрипаль М. Ерденко, віолончеліст, соліст і концертмейстер Рос.-япон. симф. оркестру Г. Пеккер (наприкінці 1940-х рр. – викладач Київ. консерваторії). 1921 Й. Яссер виступав як органіст, муз. кер. і диригент хору «Шанхайські співаки», згодом – як органіст. Скрипаль О. Дзиґар (народився у Харбіні, де й закін. Вищу муз. школу), 1938–46 працював солістом ансамблю «Ямата-отель» у Шеньяні, 1943–45 – симф. оркестру в Харбіні. Після проголошення 1949 Китай. Нар. Респ. китай.-укр. муз. зв'язки вийшли на міждерж. рівень. У Харбіні поставлено оперу «Молода гвардія» Ю. Мейтуса. 1952–53 делегація рад. митців (від України – З. Гайдай,

Б. Гмиря, К. Данькевич та ін.) протягом місяця перебувала в К. Перші зарубіжні гастролі новоствор. Ансамблю нар. танцю під керівництвом П. Вірського відбулися в К. Перед китай. аудиторією виступали також арт. Укр. нар. хору під керівництвом Г. Верьовки. Деякі інструменталісти й педагоги викладали в К.: віолончеліст В. Червов, піаністка Т. Кравченко (серед її учнів – лауреати міжнар. конкурсів Лю Шикунь, Гу Жуан, Ін Ченцзун, Лі Мінтян). Разом із тим, в Україні одними з перших виступили арт. Китай. цирку (Київ, 1950), згодом гастролювали Шанхай. муз.-драм. театр, Худож. ансамбль молоді К., Ансамбль пісні і танцю Нар.-визв. армії К. Китай.-укр. муз. зв'язки, перервані через загострення взаємин колиш. СРСР з К., відновилися у 1980-х рр. і вийшли на новий рівень після здобуття Україною незалежності. 1984 в Одес. філармонії відбувся концерт майстрів мистецтв і молодих виконавців К.: Чжан Феньї, Чжан Маньхуа, Сюе Вей, Фу Ханцзін, Вей Диньвень, акомпанував Цуй Шигуан. У різний час у К. гастролювали оперні та камерні співаки Г. Олійниченко, Є. Чавдар, Є. Мірошниченко, Г. Сухорукова, Є. Смоленська, естрад. співак Ю. Богатиков, композитор О. Злотник. Р. Кофман диригував симф. оркестром на Тайвані. Піаніст О. Гаврилюк концертував у Шанхаї і на Тайвані. В Одесі й Києві гастролював Ансамбль старовин. китай. музики з Тяньцзіня. Виконавець на китай. різновидах цимбалів Лю Юнін разом із укр. виконавцем на європ. цимбалах Т. Бараном виступив на концертах у Львові й Луцьку (2006). Акордеоніст К. Бур'ян здобув 2-у премію на Міжнар. муз. конкурсі у Пекіні (1997). Китай. музиканти також здобули лауреатство та стали володарями низки Гран-Прі на міжнар. конкурсах в Україні (Тон Бо, Ван Чун, Хуан Нансук, Сігіан Лі, Лон Ін, Чжан Хойоу, Лю Юньтян, Вонвай Ін, Роуді Лі). 1985 голова СКУ Є. Станкович перебував у К. з метою встановлення твор. зв'язків між 2-ма композитор. організаціями. Однією з ефектив. форм реалізації такої взаємодії стала участь китай. композиторів у масштаб. муз. імпрезах, зокрема «Форумах музики молодих» та «Музичних прем'єрах сезону». Китай. студенти навч. у низці муз. навч. закладів України (Київ, Харків, Одеса, Львів, Донецьк тощо), зокрема й в аспірантурі. Серед вихованців Нац. муз. академії України (Київ) – лауреати та дипломанти міжнар. конкурсів Ляо Сяньцзи, Чжей Ши, Чан Фон; Одес. муз. академії – Ван Евей, Чжо-Юй Бо, Сюй Хубей, У Цунь, Лу Гелін, Чен Чан, Фон Зисян, Ван Ліло, Хайде Вей, Лю Сін, Ло Ле, Чжан Вейцзі, Му Хон, Ву Гуолін, Чен Сяо, Хон Чен; Харків. університету мистецтв – Лі Сяолун, Хуан Венфень, Чао Хун, Чжоу Чживей, Чжан Лі, Ян Ціяо, Чень Чун, Цінь Тяо, Ян Цзіяо. В останні роки серед лауреатів міжнар. конкурсів особливо відзначилися Ван Пен, Сан Шуай, Чжан Мяо, Юань Сяокан, Ду Фаньюн. 2006 відбулися гастролі групи солістів і студент. камер. оркестру Нац. муз. академії України в К. (для цих гастролей Є. Станкович написав «Китайську пісню» для струн. оркестру). 2010 в Інституті мистецтв Пд.-укр. пед. університету (Одеса) створ. перший в Україні академ. хор китай. студентів (лауреат всеукр. конкурсів). У муз. ВНЗх К. у різний час викладали І. Сухомлинов, О. Бугаєвський, Г. Попова, О. Гончаров, В. Сорокін, О. Балан, Е. Летягіна, О. Красотов, О. Ровенко, С. Шип.

У працях укр. музикознавців, зокрема Г. Вірановського, О. Маркової, В. Москаленка висвітлено істор.-теор. питання китай. музики. М. Копиця підготувала цикл радіопередач для К. «Джерела укр. музики». Китай. тематика представлена у творах Б. Лятошинського (Три романи на сл. стародав. китай. поетів; китай. танець в опері «Золотий обруч»), Р. Глієра (оркестрування балету «Червоний мак»). Уродженець Харбіна, згодом київ. композитор Л. Соковнін написав оперу «Ван Ши-бін» (1932, співавт.) на сюжет, пов'яз. з конфлікт. ситуацією довкола Китай.-Сх. залізниці. У творчому доробку крим. композитора Чен Баохуа (уродженець Пекіна) – симф. сюїта «Китайські картинки» й «Альбом п'єс для дітей». Від 1990-х рр. в Україні з'явилися вокал. цикл Л. Донник на сл. китай. поетів 11–8 ст. до н. е., 2 хори В. Гончаренка, вокал. цикл «Озеро білих лотосів» О. Рудянського (обидва – сл. Бо Цзюй-І), хор «Сарана» О. Протопопової (сл. Конфуція), масштабне медитативне дійство «Пісні весни» для голосу, флейти, ударних та читця М. Шуха (сл. Бо Пу й Сю Цайсі). Впливи китай. стародав. поезії та філософії, що позначилися на естет. і муз.-технол. засадах сучас. зх.-європ. мистецтва, простежуються і в деяких творах ін. композиторів України.

А. І. Муха, С. В. Шип

Фотоілюстрації

Рекомендована література

1. Кіктенко В. О. Нарис з історії українського китаєзнавства. XVIII – перша половина XX ст.: Дослідж., мат., док. К., 2002.
2. Паславський І. Громадське життя українців Маньчжуро (1905–1932 рр.) // Маньчжур. вістник. 1932, 12 серп.;
3. Тоцький Ф. Українське життя в Харбіні в минулому // Далекий Схід. 1938. № 3–5;
4. Довганюк-Довгань А. Маньчжурська Українська Окружна Рада // Далекий Схід. № 6–11;
5. Світ І. Зелена Україна. Нью-Йорк, Шанхай, 1949;
6. Світ І. Український консулят в Харбіні // Календар «Свободи» на 1957 р. Джерси-Сіті, 1957;
7. Світ І. Українська молодь на Далекому Сході // Визв. шлях. 1976. № 2;
8. Україна–Китай: шляхи співробітництва: Мат. Міжнар. укр.-китай. наук. конф., Київ, серпень–вересень 1993. К., 1994;
9. Трощинський В. Українська етнічність в Китаї // Укр. діаспора. К.; Чикаго, 1995. Ч. 8;

10. Черномаз В. Общественно-политическая деятельность украинской эмиграции в Китае (первая половина XX в.) // Россия в Азиатско-Тихоокеан. регионе. Сотрудничество на рубеже веков: Мат. 1-й Междунар. научно-практ. конф., 24–26 сентября 1997. Владивосток, 1999. Кн. 2;
11. Черномаз В. Украинский клуб в Харбине (1907–1927 гг.) // Рос. соотечественники в Азиатско-Тихоокеан. регионе. Перспективы сотрудничества: Мат. 3-й Междунар. научно-практ. конф., 5–7 сентября 2001. Владивосток, 2003.
12. Федоренко Н. Т. Китайская литература. Москва, 1956;
13. Федоренко Н. Т. Китайское литературное наследство и современность. Москва, 1981;
14. Воскресенський Д. Про китайську повість хуабень // Всесвіт. 1986. № 12;
15. Ге Баоцюань. Українська література в Китаї // Всесвіт. 1987. № 8;
16. Хорошилов Г. Китайська культура на сторінках «Всесвіту» // Всесвіт. № 12;
17. Лю Байюй. Українське сонце // Всесвіт. 1988. № 2;
18. Сорокін В. Нове життя китайської літератури // Всесвіт. № 8;
19. Чирко І. Українсько-китайські літературні зв'язки // Україна–Китай: шляхи співробітництва: Мат. Міжнар. укр.-китай. наук. конф., Київ, серпень–вересень 1993. К., 1994;
20. Сорокін В. Українсько-китайські літературно-культурні взаємини: Етапи поступу в XX ст. // Україна, українці, українознавство у XX ст. в джерелах і док.: Зб. наук. пр. К., 1999. Ч. 2;
21. Сорокін В. Україна–Китай. Від найдавніших часів і донині // Україна і Схід: панорама культурно-спільнот. взаємин. К., 2001. Вип. 1;
22. Юзва М. Китайська тематика в українській літературі // Вісник Київського університету. Сер. Сх. мови та літ.-ри. 2001. Вип. 6;
23. Добко Г. Українсько-китайські літературні взаємини у другій половині XX століття // Вісник Київського університету. Сер. Сх. мови та літ.-ри. 2005. Вип. 10;
24. Ісаєва Н. Українсько-китайські літературні зв'язки // Мовні та літ. зв'язки України з країнами Сходу. К., 2010.
25. Приїзд до Києва китайських артистів // ЛГ. 1952, 24 січ.;
26. Гмиря Б. На концерті артистів: Мистецтво китай. народу // Рад. Україна. 1952, 27 січ.;
27. Данькевич К. Незабутній вечір, незабутні враження // РК. 1954, 28 листоп.;
28. Виноградов В. Музыка в Китайской Народной Республике. Москва, 1959;
29. Гончаренко В. Искусство великого народа // Правда Украины. 1960, 25 окт.;
30. Вирановский Г. Н. Музыкально-теоретическая система Древнего Китая // Одес. музыковед-93. О., 1993;
31. Ван Хай Лунь. Композитор и фольклор: традиции украинской композиторской школы. К., 2005;
32. Вей Дзюнь. Жанровая система народно-пісенної культури Китаю. К., 2006;
33. Ву Гуолінг. Китайська вокальна інтонація в європейській вокальній музиці XIX–XX ст. О., 2006;

34. Лінь Хай. Методичні засади диригентсько-хорової підготовки студентів до роботи в школах Китаю та України. К., 2007;
35. Чжу Чанлей. Конвергенція східної та західної художньої традиції в композиторській практиці. К., 2007.

Бібліографічний опис:

Китай, Китайська Народна Республіка / Б. П. Яценко, В. А. Чорномаз, І. К. Чирко, Н. С. Ісаєва, А. І. Муха, С. В. Шип // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2013. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-6650>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).